

جایگاه بانک‌های تخصصی - توسعه‌ای در تحقق اهداف سند اسلامی ایرانی پیشرفت

عبدالعلی فصیحی^۱

چکیده:

تاریخچه ایجاد بانک‌های تخصصی توسعه‌ای با مفهوم توسعه در عرصه‌های اقتصادی کشورها گره خورده است. تبیین نقش و جایگاه این بانک‌ها در فرایند تحقق اهداف اقتصادی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، گامی رو به جلو و جهشی به حساب می‌آید. دستیابی به اهداف اقتصادی ترسیم شده در سند پایه، خصوصاً در عرصه‌های مالی و بانکی تابع الزامات و بایسته‌هایی است که این تحقیق در تلاش است گامی هر چند کوچک در این مسیر بردارد. در این پژوهش ابتدا به تبیین ماهیت و چیستی بانک‌های تخصصی توسعه و جایگاه و نقش آن‌ها در اقتصاد کشورها پرداخته شده است و در گام‌های بعدی به دسته‌بندی اهداف، وظایف و روش‌های تخصیص و توزیع منابع در این بانک‌ها و تفاوت آن‌ها با بانک‌های تجاری توجه شده است. سپس به خلاصه‌ای از سند اسلامی ایرانی پیشرفت و اهداف اقتصادی آن پرداخته و به تبیین مفاهیم اقتصاد دانش‌بنیان و بایسته‌های آن، اقتصاد خوداتکا، عدالت‌محور، توأم با عقلانیت و معنویت به اختصار پرداخته شده است و در ضمن به تبیین مفهوم عدالت از نقطه نظر اندیشمندان علوم اجتماعی و انسانی به انعکاس مفاهیم یاد شده در نظام اقتصادی اسلام و منظومه فکری اسلام ناب محمدی با استناد به متون حدیثی و بیانات مقام معظم رهبری پرداخته شده است. در پایان با تبیین جایگاه بانک‌های تخصصی در تحقق اهداف اقتصادی سند اسلامی ایرانی پیشرفت به نقش حیاتی و بی‌بدیل این نوع بانک‌ها در راه نیل به

^۱. دانشجوی دکتری اقتصاد جامعه المصطفی العالمیه- abdulalifasehi@gmail.com

اهداف مذکور تأکید شده است.

کلید واژگان: بانک‌های تخصصی، توسعه، پیشرفت، دانش‌بنیان، خوداتکا، عدالت محور، عقلانیت، معنویت.

فلسفه وجودی بانک‌های تخصصی و توسعه‌ای به توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه وابستگی بسیار عمیقی دارد. بانک‌های تخصصی با هدف تسریع و تسهیل در توسعه اقتصادی در یک کشور و یا در سطح منطقه و جهان از طریق تجهیز و تخصیص منابع و تشویق و ترغیب بخش خصوصی در راستای توسعه اقتصادی، نقش آفرینی می‌کنند. تقاضا برای تامین مالی طرح‌هایی که با مشخصات اجرای طولانی مدت، جدید، ناشناخته با فن‌آوری‌های نوین، پرهزینه و دیربازده و چه بسا کم‌بازده (در مراحل اولیه تولید) صورت می‌گیرد، ضرورت وجودی بانک‌های توسعه‌ای را چند برابر می‌کند. و از سوی دیگر در سند پایه اسلامی ایرانی پیشرفت اهداف اقتصادی متعددی مورد توجه قرار گرفته است که رسیدن به این اهداف سازوکار مناسب خود را طلبیده و در راه رسیدن به اهداف یاد شده در ابعاد مختلف از جمله اهداف اقتصادی نیازمند موسسات نیرومند و پاسخگو می‌باشد.

این مقاله در صدد است با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و روش تحلیلی - توصیفی بیان کند که ماهیت، اهداف، جایگاه و وظایف بانک‌ها و موسسات تخصصی و توسعه‌ای چیست؟ در قدم بعدی ضمن تبیین خلاصه سند الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و اهداف اقتصادی آن در پاسخ به این سوال که نقش و جایگاه بانک‌های تخصصی توسعه‌ای در تحقق اهداف اقتصادی سند مذکور چیست؟ به تبیین جایگاه بانک‌های تخصصی توسعه‌ای در تحقق اهداف یاد شده خواهد پرداخت.

پیشینه تحقیق

با توجه به نوپایی سند اسلامی ایرانی پیشرفت، تحقیقاتی از این دست تا کنون سابقه‌ای نداشته است زیرا متأسفانه در کشور های اسلامی روی موضوع بانک‌های تخصصی خیلی کمتر کار شده است و در تحقیقات اندیشمندان و صاحب‌نظران پولی در ایران علی‌رغم جستجوی فراوان، تحقیقی در این زمینه یافت نشده است. به این

ترتیب می‌توان گفت که این تحقیق در نوع خود بی سابقه و جدید محسوب می‌شود.

مفاهیم و کلیات

ماهیت و چیستی بانک‌های تخصصی - توسعه‌ای

آنچه از فرهنگ لغات و قوانین بین الملل بدست می‌آید آن است که بانک‌های تخصصی - توسعه‌ای،^۱ به بانکی اطلاق می‌شود که به تامین مالی برای توسعه اقتصادی در سطح منطقه‌ای از یک کشور و یادر سطح کل کشور، منطقه‌ای از جهان و یا کل جهان، اقدام می‌کند از این نظر بانک‌های تخصصی - توسعه‌ای مؤسسه‌ای هستند مالی و اعتباری که از طریق تجهیز منابع مالی بلند مدت و میان مدت و نسبتاً ارزان، برای سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیر بنایی و صنعتی و غیر آن که نوعاً زمان بر هستند، اقدام می‌نمایند. (ایرانمنش، محمد، ش ۳۲، ص ۳۶)

وظایف و نقش‌ها و فعالیت‌های بانک‌های تخصصی - توسعه‌ای را می‌توان در ارتباط با فرایند توسعه اقتصادی تبیین کرد.

امروزه در بسیاری از کشورها، حدود ۷۰-۶۰ درصد از سرمایه‌گذاری‌های مورد نیاز از طریق تمهیدات و اعتبارات بلند مدت، تامین می‌شود و عمده این تسهیلات اعطایی توسط بانک‌های تخصصی - توسعه‌ای عرضه می‌گردد. (فصیحی، عبدالعلی، ۱۳۹۴)

تاریخچه شکل‌گیری بانک‌های تخصصی و توسعه‌ای

سابقه‌ی ایجاد بانک‌های تخصصی به موازات ظهور عرصه‌های جدید اقتصادی و نیاز به موسسات تخصصی پاسخگو، به قبل از جنگ جهانی اول (اوت ۱۹۱۴ تا نوامبر ۱۹۱۸) بر می‌گردد. به دنبال تحولاتی که در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی

^۱ . specialized development bank

بعد از نهضت رنسانس^۱ (ویل دورانت، فرجادی ۱۳۸۸) پدید آمد زمینه برای تاسیس این بانک‌ها فراهم شد. انقلاب رنسانس در قرن ۱۳۰۰م از ایتالیا آغاز شد و در طول سه قرن در سراسر اروپا انتشار یافت. رنسانس پایه‌های اقتصادی، سیاسی، هنری و علمی تمدن‌های کنونی غرب را بنا نهاد. (ویلدورانت، ۱۳۷۸) نهضت نوزایی در اروپا موجب پیدایش زمینه‌های فرهنگی و عقیدتی جدید، همراه با تدارک ثروت و انباشت سرمایه‌های عظیم و شکل‌گیری طبقه‌ای از پیشه‌وران و صنعتگران و تجار بنام بروژوا^۲ گردید، که به دنبال آن، انقلاب صنعتی در کشور بریتانیا (اواسط قرن ۱۸م) به وجود آمد.

انقلاب صنعتی باعث دگرگونی‌های بنیادینی در عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی در جهان شد و حاصل آن ایجاد مفهوم توسعه در پیشرفت ملل و جایگاه آن، در رسیدن به اهداف توسعه است. (هراتی نیک، مجتبی. ۱۳۷۴) اما عرصه‌های واقعی برای ایجاد بانک‌های تخصصی در دوران بعد از جنگ جهانی دوم (سپتامبر ۱۹۳۹ تا اوت ۱۹۴۵) شکل گرفت. بعد از جنگ جهانی دوم ایجاد این موسسات به صورت موسسات اعتباری میان مدت و بلند مدت به دلایلی که بعضاً به آن اشاره می‌شود، شدت بیشتری یافت.

- مطرح شدن خواست‌های برابری در درآمد
- ویرانی‌ها در صنایع و تاسیسات زیربنایی.
- شکاف بین پس اندازها و سرمایه‌گذاری‌ها. (حسن زاده، ۱۳۸۳)

علاوه بر موارد یاد شده مواردی دیگری همچون درک ضرورت نیل به توسعه اقتصادی، کمبود سرمایه‌های موجود در عرصه‌های سرمایه‌گذاری میان مدت و بلند مدت و نبود مهارت‌های لازم در عرصه‌های سرمایه‌گذاری را می‌توان به دلایل شتاب

1. Renaissance
2. Bourgeoisie

در تاسیس بانک‌های تخصصی - توسعه‌ای افزود (هراتی نیک، مجتبی، ۱۳۷۴)

مؤسسات مالی و بانک‌های توسعه‌ای به طور معمول به کمک دولت‌ها پدید آمده‌اند دولت‌ها در مقابل این کمک‌ها، با مشارکت بانک‌های تخصصی، مدیریت و توسعه شرکت‌هایی را به عهده می‌گرفتند که از طرف بانک‌های تخصصی تامین مالی می‌شدند و یا نمایندگانی را در سطوح مختلف تصمیم‌گیری آنها منصوب می‌کردند. (همان، ۱۳۸۳) گرچه مؤسسات دیگری همچون بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول و دیگر مؤسسات تخصصی و توسعه‌ای بین‌المللی، در تامین مالی بانک‌های تخصصی نقش تعیین‌کننده‌ای داشته‌اند. اما نقش دولت‌ها به عنوان تامین‌کننده اصلی بانک‌های توسعه‌ای و تخصصی، همچنان برجسته و غیر قابل انکار است. به عنوان نمونه می‌توان از شرکت اعتبارات و سرمایه‌گذاری هندوستان نام برد که در سال ۱۹۵۴م با کمک ۷۵ میلیون روپیه‌ای بدون بهره سی ساله، توسط دولت هندوستان، تاسیس شد. (تودارو، مایکل، ۱۳۸۸)

اولین بانک توسعه‌ای داخلی در بلژیک تحت عنوان بانک اعتبارات صنعتی، در سال ۱۹۱۹م تاسیس شد و در همان سال بانک اعتبارات ملی در فرانسه نیز تاسیس شد. این سر‌آغازی بود برای تاسیس بانک‌ها و مؤسسات توسعه‌ای در اروپا. تعداد بانک‌ها و مؤسسات تخصصی تا کنون به بیش از ۵۵۲ بانک و موسسه می‌رسد. در سطح بین‌الملل اولین بانک و سازمان مالی، اعتباری و تخصصی، بانک جهانی ترمیم و توسعه بود که به منظور بازسازی خرابی‌های ناشی از جنگ جهانی اول و نیز ترمیم پیامدهای مخرب بحران دهه ۱۹۳۰ و همچنین رفع پیامدهای ناشی از جنگ جهانی دوم، در سال ۱۹۴۶م، تاسیس شد و این بانک یکی از زیر مجموعه‌های بانک جهانی بود که دو سال قبل از آن تاسیس شده بود. (حسن زاده، ۱۳۸۳)

عصر طلایی بانک‌های توسعه‌ای از اواخر دهه ۱۹۴۰م شروع و تا دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰م امتداد یافت اما این دوره طلایی بعد از دهه شصت میلادی به موازات

تحولات عمده اقتصادی دستخوش تغییراتی شد که منجر به ورشکستگی و یا تغییر ساختار در مدیریت بانک‌های توسعه‌ای گردید (همان، ۱۳۸۳).

عمده دلیل ادامه فعالیت‌های بانک‌های توسعه‌ای به تجدید ساختار و اصلاحات مدیریتی آن‌ها در مواجهه با تحولات جهانی اقتصاد بر می‌گردد که این بانک‌ها با اتخاذ مواضع و تصمیمات اصولی و راهبردی در جهت پاسخگویی به نیازهای مالی در عرصه‌های اقتصادی، توانستند مسیر خود شان را برای ادامه فعالیت‌های شان هموار سازند و در این راه با اتکا به منابع داخلی بانک و بازارهای مالی داخلی و بدون در یافت کمک‌های یارانه‌ای به تجهیز منابع مورد نیاز شان دست یابند.

بحران مالی سال ۹۹-۱۹۹۷م تاثیرات عمده‌ای بر روند تحولات بانکداری توسعه‌ای داشت که در واقع یکی از پیامدهای مهم این بحران آن بود که اعمال مدیریت حرفه‌ای توسط بانک‌های توسعه‌ای در تامین مالی طرح‌ها، اهمیت فراوان دارد.

گرچه بنگاه‌داری صرف، آفتی است که این بانک‌ها را تهدید می‌کند ولی کمک به بستر سازی سرمایه گذاری‌های مولد، خصوصا در زمینه‌های که بخش خصوصی تمایل و یا توان پذیرش تمام یا بخشی از ریسک آن را ندارد، همچنان جزء اهداف اصلی اینگونه بانک‌ها به حساب می‌آید. (کریمی قهی، ولی الله، ش ۳۲)

انواع بانک‌های تخصصی و توسعه‌ای

بانک‌های تخصصی به لحاظ جغرافیایی و گستره فعالیت و ماموریت شان به سه دسته تقسیم می‌شوند: بانک‌های توسعه‌ای و تخصصی بین المللی، منطقه‌ای و ملی که هر کدام درحوزه ماموریت شان به فعالیت مشغول اند. برای آشنایی با توزع جغرافیایی و حوزه فعالیت این گونه بانک‌ها، در ادامه به صورت اجمال به بعضی از آن‌ها می‌پردازیم.

از آنجا که بانک‌های منطقه‌ای و بین المللی از نظر اهداف و وظایف شان تشابه زیادی دارند، این دو دسته از بانک‌ها به صورت یکجا مورد بررسی قرار می‌گیرند.

اما بانک‌های توسعه‌ای داخلی به صورت جداگانه مورد بحث قرار خواهند گرفت.

(۱) بانک‌های توسعه‌ای بین‌المللی و منطقه‌ای

اولین بانکی که با هدف توسعه اقتصادی و به طور خاص توسعه صنعتی در کشورهای اروپایی و آسیای شکل گرفت، بانک جهانی (World Bank) بود که در سال ۱۹۴۴م پایه‌گذاری شد و این بانک مرکب از زیر مجموعه‌هایی از بانک‌های توسعه‌ای بود که عرصه‌های اقتصادی در آن عصر ایجاب می‌کرد، بانک‌های توسعه‌ای که زیر مجموعه‌های بانک جهانی را تشکیل میدادند شامل بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه^۱ (IBRD) و موسسه بین‌المللی توسعه (IDA)^۲ و موسسه تامین مالی بین‌المللی (IFC)^۳ می‌شدند. در حال حاضر این بانک در سطح جهانی فعالیت می‌کند و به کلیه کشورهای که در آن عضویت دارند و همچنین به بانک‌های توسعه‌ای آن‌ها، کمک‌های مالی و فنی در زمینه‌های مختلف مانند توسعه صنعتی و کشاورزی و غیره ارائه می‌دهد (حسن زاده، ۱۳۸۳).

دیگر بانک‌های تخصصی و توسعه‌ای در سطح بین‌المللی و منطقه‌ای، بانک اروپایی برای توسعه و بازسازی (EBRED) است. بانک توسعه اسلامی نیز یکی از بانک‌های تخصصی است که در سال‌های اخیر موفقیت‌های قابل ملاحظه‌ای بدست آورده است. علاوه بر این، بانک‌هایی که در محدوده منطقه و جغرافیای خاصی فعالیت می‌کنند و به آن‌ها بانک‌های توسعه‌ای چند جانبه هم گفته می‌شود در قاره‌های مختلف جهان به فعالیت مشغولند. این بانک‌ها به کشورهای عضو آن‌ها که غالباً از کشورهای در حال توسعه اند، کمک‌های مالی ارائه می‌دهند و به طور خاص این کمک‌ها بیشتر در عرصه‌های کشاورزی، صنعتی و ساختمانی می‌باشند.

-
1. International Bank for Reconstruction and Development
 2. International Development Association
 3. International Finance Corporation

نمونه‌های از این نوع بانک عبارتند از بانک توسعه آسیایی. بانک توسعه آفریقای شرقی، مرکزی و غربی، بانک همگرایی اقتصادی آمریکای مرکزی. بانک توسعه اروپایی.

امروزه بانک‌های تخصصی بین‌المللی در کل جهان به ۳۲ بانک و موسسه می‌رسد که به کمک‌های مالی و فنی در سطح جهان و مخصوصاً کشور های در حال توسعه مشغول به فعالیت هستند. (همان، ۱۳۸۳)

۲) بانک‌های توسعه‌ای داخلی

در اغلب کشورهای جهان صرف نظر از بانک‌های توسعه‌ای که در سطح بین‌المللی یا منطقه‌ای فعالیت می‌کنند، بانک‌های توسعه‌ای دیگری هم وجود دارند که در برخی از کشورها به چندین بانک و موسسه توسعه‌ای و تخصصی می‌رسند، هر کدام از بانک‌های تخصصی در بخش‌های خاصی مانند کشاورزی و صنعت و معدن، ساختمان و مسکن به فعالیت مشغولند. به عنوان نمونه در سال ۱۹۹۱م، حد اقل ۶۷ بانک و موسسه مالی توسعه‌ای و تخصصی در کشورهای آسیایی و حوزه اقیانوس آرام وجود داشت. همچنین در همان سال در حوزه آمریکای لاتین ۱۳۸ بانک و در حوزه آفریقا ۸۳ بانک توسعه‌ای در حال فعالیت بودند. به عنوان نمونه بانک توسعه کره، بانک توسعه ژاپن، بانک توسعه صنعتی هند، بانک توسعه فیلیپین، بانک توسعه صنعتی ترکیه، بانک ملی توسعه اقتصادی و اجتماعی برزیل، بانک ملی تامین مالی مکزیک را می‌توان نام برد:

که این بانک‌ها در حوزه فعالیت شان موفقیت چشم‌گیری داشته‌اند. مخصوصاً بانک توسعه ژاپن و کره که همواره به عنوان بازوی اجرایی سیاست‌های توسعه‌ای دولت‌های شان، نقش فراوانی در تامین مالی و اجرای پروژه‌های زیر بنایی در بخش‌های صنعت، معدن و کشاورزی داشته‌اند. (همان، ۱۳۸۳)

وظایف بانک‌های توسعه‌ای و تخصصی

بانک‌های توسعه‌ای، برخلاف بانک‌های تجاری، وظایف متعدد و دشواری را بر عهده دارند و به طور کلی، وظایف بانک‌های توسعه‌ای را می‌توان در دو سطح خرد و کلان مورد بررسی قرار داد:

(۱) وظایف بانک‌های توسعه‌ای در سطح خرد اقتصاد

بانک‌های توسعه‌ای در ارتباط به طرح‌های سرمایه‌گذاری در سطح خرد وظایف متنوعی را بر عهده دارند که مهمترین آن‌ها به شرح زیر است:

○ یافتن طرح‌های مناسب و موجه برای سرمایه‌گذاری احتمالی بخش خصوصی.

○ ارزیابی طرح‌هایی که بانک، آن‌ها را برای سرمایه‌گذاری انتخاب کرده‌اند و یا توسط مشتریان وامخواه‌شان مورد پیشنهاد قرار گرفته‌اند. بخش ارزیابی از اهمیت خیلی زیادی برخوردار است و هرچه طرح‌ها، بزرگ‌تر باشند وظیفه بانک سنگین‌تر می‌گردد زیرا پر واضح است که در صورت فقدان کارشناسی تخصصی و یا کم‌کاری متخصصان موجود در این بخش، تمام طرح و یا بخش عمده آن عقیم مانده و موجب از دست دادن فرصت و سرمایه خواهد شد. طرح‌های نیمه‌تمام و یا در شرف اتمام که به تعطیلی کشیده شده‌اند و یک معضلی شده برای سرمایه‌گذاران و دولت‌ها به دلیل غفلت و سهل‌انگاری در این بخش است.

○ اعطای وام‌های بلندمدت و میان‌مدت به بخش‌های خصوصی با شرایط مناسب.

○ ارائه مشاوره اقتصادی، فنی، حقوقی و مدیریتی به شرکت‌های متقاضی وام و در صورت لزوم، همکاری در اجرای مدیریت این شرکت‌ها.

○ آموزش دانش و مهارت‌های کارشناسی و ارزیابی طرح‌ها به کار

کنان جدید که جذب بانک‌های تخصصی و توسعه‌ای می‌شوند و همچنین انتقال مهارت‌های لازم به پرسنل بانک‌های درگیر در امر سرمایه‌گذاری و سایر شرکت‌ها، سازمان‌ها و موسسات اقتصادی.

- پذیره نویسی سهام موسسات اقتصادی دیگر و انتشار سهام به منظور جذب سرمایه‌های لازم برای طرح‌های تحت اشراف بانک.
- صدور ضمانت‌نامه برای معاملات بین شرکت‌ها به منظور جلب اعتماد عمومی نسبت به شرکت‌ها و تضمین سرمایه و سود آن توسط بانک‌های تخصصی.

به طور عمده، وظایف خرد بانک‌های توسعه‌ای به تقویت ویژگی‌های کارآفرینی و تشویق و ترغیب بخش خصوصی نسبت به ورود در عرصه فعالیت‌های اقتصادی به ویژه عرصه‌های پرخطر معطوف است. (ایران منش، ۱۳۸۵)

۲) وظایف بانک‌های توسعه‌ای در سطح کلان اقتصادی

وظایف کلان بانک‌های توسعه‌ای، به هماهنگی با برنامه‌ها و سیاست‌های توسعه‌ای دولت و تعدیل این سیاست‌ها در مرحله اجرای آن، مربوط می‌شود. (همان، ۱۳۸۵)

عمده وظایف این بانک‌ها ایجاد ارتباط بین مراجع سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی دولتی از یک سو و شرکت‌های اقتصادی (خصوصی و دولتی) از سوی دیگر است. این بانک‌ها از یک طرف عامل انتقال سیاست‌ها و اهداف برنامه‌ریزی شده توسعه، توسط دولت به شرکت‌های تولیدی و از طرف دیگر انتقال دهنده مسائل و مشکلات این شرکت‌ها به مراجع تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی در سیاست‌های دولتی می‌باشند. علاوه بر این، با داشتن تجربه و دانش فراوان در امر توسعه در کلیه مراحل آن از تاسیس تا فعالیت شرکت‌های تولیدی، از قدرت بی‌بدیلی در تحلیل مسائل اجرایی و ارائه پیشنهادهای کاربردی و سودمند در برنامه‌ها و سیاست‌های اقتصادی دولت‌ها برخوردارند. (همان، ۱۳۸۵)

اهداف بانک‌های توسعه‌ای

با توجه به ارتباط بسیار نزدیک و همسویی اهداف و اولویت‌های بانک‌های تخصصی و سیاست‌های توسعه‌ای دولت‌ها، برخی از اهداف مشترک بانک‌های توسعه‌ای و دولت‌ها عبارتند از:

۱- اولویت دادن به الگوی خاصی از مصرف

در این الگو، مصرف کالای خاصی از انواع کالاهای بی دوام یا بادوام و یا مصرف و تولید کالاهای سرمایه‌ای یا واسطه‌ای مورد نظر دولت‌ها می‌باشد. بانک‌های توسعه‌ای با تشویق و ترغیب بخش‌های تولیدی عملاً در هدایت صنایع، به سمت توسعه و تولید کالای مورد نظر، نقش اساسی خواهند داشت.

۲- انتقال عوامل تولید به سوی طرح‌های تولیدی

بانک‌های توسعه‌ای با تخصیص منابع مالی به طرح‌های تولیدی، می‌توانند در انتقال عوامل تولید از فعالیت‌های غیر مولد به فعالیت‌های مولد، ایفای نقش کنند.

۳- اولویت دهی به گسترش صنعت خاص

صنایع را می‌توان به صنایع سبک و سنگین و مصرفی و واسطه‌ای و سرمایه‌بر و کاربر و غیره تقسیم کرد. بانک‌های توسعه‌ای می‌توانند در ایجاد آن‌ها نقش آفرینی کنند.

۴- اولویت دادن به سرمایه‌گذاری در مناطق خاص

بانک‌های توسعه‌ای با گزینش مناطق خاصی از کشور و یا منطقه، مانند مناطق آسیب‌دیده از جنگ و یا مناطق محروم در یک کشور، عملاً در افزایش سرمایه‌گذاری این مناطق نقش تاثیر گذاری را می‌توانند داشته باشند. که به عنوان نمونه

بسیار روشن آن، بانک ترمیم و توسعه^۱ که از زیرمجموعه‌های بانک جهانی است را می‌توان نام برد که با هدف ترمیم ویرانی‌های ناشی از جنگ دوم جهانی در سال ۱۹۴۶م تأسیس شد و اکنون یکی از بانک‌های تاثیر گذار در عرصه‌های مختلف توسعه اقتصادی است.

۵- اولویت دادن به سیاست اقتصادی صادرات محور

بانک‌های توسعه‌ای می‌توانند با کمک به بخش‌های تولیدی در رونق صادرات ایفای نقش کنند و با تامین سرمایه مورد نیاز این بخش‌ها به توسعه صادرات کمک کنند.

۶- اولویت دادن به بخش‌های خاص اقتصادی

بانک‌های توسعه‌ای در جهت دهی سرمایه‌گذاری‌ها، به بخش‌های خاص اقتصادی مانند بخش کشاورزی و یا صنعت و معدن، می‌توانند در توفیر مشارکت‌های عمومی برای سرمایه‌گذاری در آن بخش‌ها، نقش آفرینی کنند.

۷- اولویت دادن به یکی از فعالیت‌های اقتصادی کاربر یا سرمایه بر

بانک‌های توسعه‌ای می‌توانند، با توجه به اولویت اجتماعی و ملی، به ایجاد و تقویت فعالیت‌های تولیدی سرمایه بر و یا کاربر اقدام کنند. (ایرانمنش، ۱۳۸۵)

نقش و جایگاه بانک‌های تخصصی در اقتصاد کشورها

بانک‌های توسعه‌ای با توجه به دانش و تجربه فراوان و توانایی‌های گسترده‌شان در عرصه‌های فعالیت‌های اقتصادی، نقش و جایگاه عمده‌ای را در توسعه اقتصادی کشورها، چه در سطح منطقه و چه در سطح جهان، بدست آورده‌اند. در کشورهای در حال توسعه و یا کمتر توسعه یافته، بانک‌های توسعه‌ای نقشی به مراتب حساس و تعیین کننده‌ای را به عهده دارند، زیرا در این کشورها معمولاً برای دستیابی به رشد اقتصادی از برنامه‌های پنج یا هفت ساله توسعه اقتصادی کمک گرفته می‌شود

1. International Bank for Reconstruction and Development

و بانک‌های توسعه‌ای بنا بر ماهیت وجودی خویش، در حقیقت بازوی اجرایی دولت‌ها در تحقق بخشیدن به این برنامه‌ها می‌باشند. (ایرانمنش، ش ۳۲) به طور کلی این نقش‌ها را می‌توان به دو دسته تقسیم و هر کدام را مورد ارزیابی قرار داد: نقش‌های اجرایی. و نقش‌های ستادی.

۱- نقش‌های اجرایی

مهمترین نقش اجرایی بانک‌های توسعه‌ای، کمک و زمینه‌سازی به روند شکل‌گیری بخش خصوصی در عرصه‌های اقتصادی کشورها است. یکی از روش‌های مهمی که بانک‌های توسعه‌ای به منظور شکل‌گیری و تقویت بخش خصوصی از آن استفاده می‌کنند، روش تشویقی و حمایتی است.

۱-۱- حمایت و تشویق

یافتن طرح مناسب برای یک سرمایه‌گذار می‌تواند حد اقل فعالیت تشویقی و حمایتی باشد، حد اکثر آن، در برگیرنده فرایندی است که از ارائه فکر نو و تبدیل آن به طرحی عملی شروع و به تاسیس شرکت و سپس به تامین مالی اجرای طرح و در صورت لزوم دخالت در مدیریت شرکت پس از بهره برداری از طرح، به انجام می‌رسد. و در این فرایند ارتباط نزدیک بانک‌های توسعه‌ای با کارآفرینان فعال، ضرورت حیاتی پیدا می‌کند. (Diamond, William/ p. 11) فعالیت‌های تشویقی و حمایتی طیف وسیعی از اقدامات گوناگون را در بر می‌گیرند که مهمترین آن‌ها به شرح زیر است:

- بررسی‌های کلی و ارزیابی فنی طرح.
- پیشنهاد تاسیس شرکت جدید و اجرای طرح آن توسط بانک و دیگران.
- کمک به یافتن شرکای جدید و متخصص برای متقاضیان وام.
- خرید سهام شرکت‌ها و پذیره نویسی سهام آن‌ها برای جلب

حمایت سایر سرمایه گذاران.

○ ادغام شرکت‌های کوچک اقتصادی به همدیگر برای تاسیس واحدهای اقتصادی تر.

○ ایجاد و گسترش بازار سرمایه از طریق توسعه مالکیت و یا سایر تدابیر.

۲-۱- کمک به توسعه و تشکیل بازار متشکل سرمایه

رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه، از نظر مالی با دو مساله مهم روبرو است، یکی تامین سرمایه و دیگری بکارگیری سرمایه در فعالیتهای مولد و بانک‌های توسعه‌ای برای ادامه فعالیتهای خود در شکل‌گیری بخش خصوصی کارآمد، ناگزیرند که راه‌های تامین سرمایه به صورت مداوم را پیدا کنند و این امر آنان را ملزم به کمک به ایجاد بازار متشکل سرمایه می‌کند. بازار متشکل سرمایه، بازاری است که در امر تشکیل و انتقال پس اندازهای سرمایه گذاران به کار آفرینان، مشغول فعالیت است.

۲ - نقش‌های ستادی بانک‌های توسعه‌ای

در متون بانکداری توسعه‌ای از نقش ستادی بانک‌های توسعه‌ای کمتر سخن به میان آمده است ولی واقع امر بیانگر آن است که ارتباطات بسیار نزدیک بین بانک‌های توسعه‌ای با کلیه مراحل حیات موسسات مالی و شرکت‌ها، اطلاعات تجربی وسیعی را به بانک‌ها عرضه داشته است که این اطلاعات برای تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان اقتصادی کشورها بسیار با ارزش است. بانک‌های توسعه‌ای بهترین عرصه بازخورد عملکرد برنامه‌ها و سیاست‌های اقتصادی دولت‌ها است و از همین جهت است که نمایندگان بانک‌های توسعه‌ای در جلسات سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی اقتصادی دولت‌ها دعوت می‌شوند تا با تبیین نقطه نظرات اصلاحی خود در بهبود برنامه‌های توسعه اقتصادی کمک کنند.

در این مرحله به طیف دیگری از نقش‌های بانک‌های توسعه‌ای برمی‌خوریم که بر گرفته از ماهیت و توان‌های خاص این بانک‌ها می‌باشد که پیش از این توضیح داده شد. این نقش‌ها را می‌توان نقش‌های واسطه‌ای نامید.

نقش‌های واسطه‌ای بانک‌های تخصصی

برای سهولت بررسی، نقش‌های واسطه‌ای را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد

۱- نقش‌های واسطه‌ای درون‌کشوری

- نقش‌های واسطه‌ای بین بخش خصوصی و بخش دولتی.
 - نقش‌های واسطه‌ای درون بخش دولتی.
 - نقش‌های واسطه‌ای درون بخش خصوصی.
- نقش‌های واسطه‌ای بین بخش خصوصی و دولتی نیز به دو گروه از نقش‌ها قابل تقسیم است.
- نقش‌های واسطه‌ای بین بخش خصوصی و مراجع برنامه ریزی دولتی.
 - نقش‌های واسطه‌ای بین بخش خصوصی و منابع دولتی.
 - نقش‌های واسطه‌ای درون بخش دولتی نیز مشتمل بر دو گروه از نقش‌هاست.
 - نقش‌های واسطه‌ای بین مراجع برنامه ریزی دولتی و شرکت‌های دولتی و نیمه دولتی.
 - نقش‌های واسطه‌ای بین شرکت‌های دولتی.
- نقش‌های واسطه‌ای درون بخش خصوصی نیز خود گروهی از نقش‌ها را در بر می‌گیرند
- نقش‌های واسطه‌ای بین سرمایه‌گذاران از یک طرف و کارآفرینان، بازار بورس سهام، موسسات مالی خصوصی، این‌ها مواردی از طیف‌های متنوعی از نقش‌های واسطه‌ای می‌باشند که برگرفته از توان بسیار بالای بانک‌های توسعه‌ای در واسطه‌گری تخصصی در بخش مالی می‌باشد.

بانک‌های توسعه‌ای با اینکه برای ادامه فعالیت‌های شان وابستگی شدید به تسهیلات و کمک‌های دولتی دارند ولی به مفهوم دقیق کلمه نمی‌توان آن‌ها را موسسات دولتی به حساب آورد. و از طرف دیگر، به سبب توجه خاص آن‌ها به مصالح جامعه و عدم تکیه به سود آوری صرف، جزو موسسات خصوصی نیز به شمار نمی‌آیند. این موسسات برای ادامه حیات شان توجه خاصی به اصل کارایی نیروی انسانی و مالی در ساماندهی تشکیلات شان دارند، به عبارت دیگر این بانک‌ها ضمن توجه به کارایی بالا و سودآوری معقول، سعی در تحقق اهداف توسعه اقتصادی دارند.

۲- نقش‌های واسطه‌ای برون‌کشوری

این نقش‌ها را می‌توان به دو گروه عمده تقسیم کرد:

- نقش‌های واسطه‌ای بین بخش دولتی کشور و سرمایه‌گذاران خارجی و بازارهای بورس خارجی.
 - نقش‌های واسطه‌ای بین بخش خصوصی کشور و سرمایه‌گذاران خارجی و بازار سرمایه خارجی.
- سرمایه‌گذاران خارجی و موسسات مالی بین‌المللی به دلیل ریسک‌های عملیاتی و امنیتی، به جای انعقاد قرارداد با اشخاص و شرکت‌های خصوصی در یک کشور، قرار داد با بانک‌های توسعه‌ای آن کشور را ترجیح می‌دهند. و بنا به دلایلی که ذیلاً به آن اشاره می‌شود ارتباط با بانک‌های توسعه‌ای را به صرفه می‌دانند:
- سهولت برقراری ارتباط با یک موسسه توسعه‌ای نسبت به ایجاد ارتباط با چند شرکت و موسسه
 - داشتن دانش و تجربه بالای بانک‌های توسعه‌ای.
 - برخورداری از اعتبار و اطمینان بالا نسبت به سرمایه‌داران ناشناخته (ایران)

روش‌های جذب منابع در بانک‌های توسعه‌ای

بانک‌های تخصصی و توسعه‌ای، همانند بانک‌های تجاری در جهت جذب منابع مورد نیاز طرح‌های در دست اجرا، روش‌هایی را بکار می‌گیرند که این روش‌ها، گرچه با ابزار و روش‌های جذب منابع در بانک‌های تجاری نوعاً یکی است ولی از جهت هدف باهمدیگر متفاوتند، زیرا هدف از بکارگیری این ابزار در بانک‌های تجاری کسب سود و جذب سپرده‌های کوتاه مدت است ولی هدف بانک‌های تخصصی جذب منابع بلند مدت و میان مدت است. امتیاز دوم بانک‌های تخصصی از تجاری در تامین منابع ارزان و کم بهره و بلند مدت و نوعاً دولتی می‌باشد که در بانک‌های تجاری منابع بیشتر کوتاه مدت بوده و نوعاً خصوصی و نرخ بهره این وام‌ها در بازار تعیین می‌گردد. در این جا به ذکر مواردی از آن، اکتفا می‌کنیم.

○ تحصیل وام از بانک‌ها و موسسات داخلی و خارجی (دولتی یا خصوصی) با بهره‌های کم.

○ افتتاح حساب سپرده مدت دار برای اشخاص حقیقی و حقوقی
○ واگذاری کل‌ویا بخشی از سهام شرکت‌های تحت پوشش

بانک‌های توسعه‌ای و تخصصی

○ مشارکت در سرمایه‌گذاری طرح‌های که توسط شرکت‌های دیگر راه اندازی شده‌اند و به تنهایی توان تکمیل آن را ندارند و دنبال شریک قدرتمند و متخصص هستند.

○ درآمد حاصل از فعالیت‌های کوتاه مدت و سودآور. مانند صدور ضمانت نامه‌های بانکی و تامین مالی واردات و اعطای خط اعتبار برای صادر کنندگان کالا و غیره.

○ قبولی وجوه وام‌های امانی از دولت و موسسات دولتی

○ انتشار اوراق قرضه داخلی و خارجی با رعایت قوانین موبوط به آن.

○ دریافت وام سندیکایی، به موجب آن بانک‌های تخصصی، به منظور جلب منابع مورد نیاز این طرح‌ها و توزیع ریسک آن در بین بانک‌های مختلف، بخشی از سرمایه‌های بانک‌های متعدد تجاری را به عنوان وام دریافت می‌کنند.

○ تامین مالی با استفاده از ابزار «تبدیل دارایی‌ها به اوراق بهادار».

یکی از ابزارهای متداول در اغلب کشورهای جهان برای تامین مورد نیاز بانک‌ها، استفاده از این روش می‌باشد. در فرایند تبدیل به اوراق بهادار کردن دارایی‌ها، یک شرکت (originator) جریانات نقدینگی آتی خود را یا به عبارت دیگر، درآمدهای آتی خود را به عنوان نوعی وثیقه به یک بنگاه واسطه موسوم به (special purpose vehicle) واگذار می‌کند تا بنگاه مذکور در قبال آن، اقدام به انتشار اوراق بهادار نموده و وجوه حاصل از فروش اوراق بهادار را در اختیار شرکت مذکور قرار دهد. از محل جریانات نقدینگی آتی، نیز به منظور بازپرداخت اصل و بهره اوراق منتشر شده استفاده می‌گردد. (حسن زاده، ۱۳۸۳)

روش‌های توزیع منابع در بانک‌های توسعه‌ای

روش‌های توزیع منابع در بانک‌های توسعه‌ای به موازات فعالیت‌ها و تنوع کارکرد شان دارای تنوع فراوان می‌باشند، همان طوری که خود بانک‌ها نیز دارای این ویژگی هستند.

○ اعطای وام‌های میان مدت و بلند مدت و کم بهره برای کارآفرینان، جهت راه اندازی و توسعه طرح‌ها.

○ اعطای وام جهت خرید حقوق مالکیت معنوی.

○ اعطای وام جهت باز پرداخت بدهی‌های طرح‌های در دست اقدام

بانک و موسسات تابعه.

- سرمایه گذاری مستقیم در طرح ها.
- باز خرید اوراق قرضه شرکت‌ها و موسسات تحت پوشش.
- تنزیل مجدد اسناد تجاری شرکت‌های وارد کننده کالاهای سرمایه‌ای.
- صدور ضمانت نامه برای شرکت‌ها و موسسات صنعتی.
- اعطای اعتبار برای ادغام و یا تملک شرکت‌ها. (همان، ۱۳۸۳)

ابزارهای مورد استفاده در بانک‌های تخصصی و توسعه‌ای همانند ابزارهای مورد استفاده در بانک‌های تجاری از بانکی به بانک دیگر ظاهر متفاوت دارند ولی این تفاوت‌ها در بانک‌های توسعه‌ای که بر اساس عملیات بانکداری بدون ربا طراحی شده‌اند، با بانک‌های توسعه‌ای که به صورت متعارف و ربوی طراحی شده‌اند، بیشتر ملموس می‌باشد. در بانک‌های توسعه‌ای متعارف روش‌های تامین مالی، مخصوصاً در عملیات‌های سپرده گذاری (سپرده پس انداز و سپرده مدت دار) و عملیات اعتباری (کوتاه مدت و میان مدت و بلند مدت) از روش ربوی و قرض با بهره استفاده می‌شود ولی در بانک‌های توسعه‌ای که بر اساس بانکداری بدون ربا طراحی شده‌اند از عقود که مطابق موازین شرعی است، مانند استفاده از وام‌های بدون بهره، مشارکت و مضاربه اجاره به شرط تملیک و استصناع و غیره، استفاده می‌شود. (موسویان، ۱۳۷۷)

تفاوت بانک‌های توسعه‌ای با بانک‌های تجاری

تفاوت بانک‌های تخصصی و تجاری عمدتاً از نظر نوع، مدت اعتبار اعطایی و پذیرش ریسک، هدفمند نمودن و سمت دهی بخش‌های اقتصادی، می‌باشد. در گذشته که هنوز بانک‌ها برحسب وظایف شان تفکیک نشده بودند، بانک‌های تجاری تمام وظایف بانک‌های تخصصی را انجام می‌دادند. اما با تفکیک وظایف

بانک‌ها و ایجاد بانک‌های تخصصی از اواسط قرن ۱۹م بدین سو، اصل تخصصی شدن بانک‌ها مطرح شد. با ایجاد بانک‌های تخصصی، مانند بانک‌های کشاورزی، صنعت و معدن، صادرات و واردات و بانک مسکن، در بخش‌های داخلی و در عرصه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، حوزه‌های عملیاتی بانک‌های تجاری رفته رفته محدود شد.

بانک‌های تخصصی جهت تجهیز منابع مورد نیاز شان، علی‌رغم تنوع و متفاوت بودن عملیات شان، تمایل کمتری به جمع‌آوری منابع کوتاه مدت نشان می‌دهند، در مقابل عمده منابع شان را از طریق دولت‌ها و سایر موسسات، به صورت کمک‌های بلاعوض و اعتبارات کم بهره، بدست می‌آورند. گرچه بعضی از بانک‌های تخصصی مجاز به سرمایه‌گذاری در بخش سهام هستند ولی این نوع معاملات و دارایی‌های مربوط به آن، جزء کوچکی از پرتفوی آن‌ها را تشکیل می‌دهند و هدف اصلی شان از تخصیص منابع، با وجود تشابهاتی که با بانک‌های تجاری دارند، تخصیص اعتبارات بلند مدت و میان مدت است که عموماً با ریسک زیادی همراه است. لذا فعالیت‌های این نوع بانک‌ها برای بخش خصوصی از جذابیت کمتری برخوردارند و از همین جهت است که برای ادامه فعالیت‌های خود نیازمند کمک‌های دولتی هستند. زیرا علاوه بر تحمل ریسک فراوان، طرح‌های بلند مدت نیازمند نظارت دقیق افراد کاردان و حرفه‌ای می‌باشد، در حالی که بانک‌های تجاری از درگیر شدن با چنین ریسک‌هایی اجتناب می‌ورزند.

بانک‌های تجاری که به آن‌ها بانک‌های بازرگانی نیز گفته می‌شود بانک‌های هستند که وظیفه اصلی آن‌ها پذیرش انواع سپرده‌ها و اعطای اعتبارات کوتاه مدت، به اشخاص حقوقی و حقیقی و سازمان‌ها و موسسات، برای فعالیت‌های بازرگانی است که معمولاً این کار را از طریق شبکه وسیع بانکی در سطح کشور و یا منطقه و یا در سطح بین‌الملل انجام می‌دهند. به عبارت دیگر بانک‌های تجاری بیشتر به

امورات بانکداری خرده فروشی مشغولند. گرچه این بانک‌ها وظایف دیگری نیز متناسب با قوانین ومقررات کشورها دارند مانند اعطای تسهیلات تکلیفی و مشارکت در طرح‌های بلند مدت ولی برعکس بانک‌های تخصصی این نوع فعالیت‌ها بخش کوچکی از پرتفوی آن‌ها را تشکیل می‌دهند. نام بازرگانی و تجاری نیز برای این نوع بانک‌ها بیانگر آن است که آن‌ها بیشتر همانند یک تاجر به دنبال سود و کسب منفعت هستند لذا از پذیرش ریسک‌های عملیاتی و اعتباری و انواع ریسک‌ها که در طرح‌های بلند مدت بیشتر به چشم می‌خورند، خود داری می‌کنند. (همان ص ۱۲)

در اروپا و آمریکا و اغلب کشورهای جهان، بانک‌های تجاری بیشتر در اختیار بخش خصوصی است و طیف‌های وسیعی از عملیات و خدمات بانکی را به مشتریان خود ارائه می‌دهند. (حسن زاده، علی ۱۳۸۰)

خلاصه سند الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت

الگوی پایه، چارچوب الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و معرف سیر کلی تحولات مطلوب ایران در عرصه فکر، علم، معنویت و زندگی بسوی تمدن نوین اسلامی ایرانی در نیم‌قرن آینده است. این الگو شامل مبانی، آرمان‌ها، رسالت، افق و تدابیر است. مبانی، اهم پیش‌فرض‌های اسلامی، فلسفی و علمی جهان‌شمول معطوف به پیشرفت را ارائه می‌دهد. آرمان‌ها، ارزش‌های فرازمانی - فرامکانی و جهت بخش پیشرفت است. مبانی و آرمان‌ها وجه اسلامیت الگو را تضمین می‌کنند. رسالت، میثاق مشترک مردم و نظام جمهوری اسلامی ایران برای پیشرفت است. افق، آرمان‌های الگو را بر جامعه و زیست‌بوم ایران در نیم‌قرن آینده تصویر می‌کند و هدف‌های واقعی آحاد مردم، جامعه و حکومت ایران را در آن موعده معین می‌سازد. تدابیر، تصمیمات و اقدامات اساسی و بلندمدت برای حل مسائل مهم کشور و شکوفا ساختن قابلیت‌های ماندگار ملی به‌منظور رسیدن به افق است (مرکز حوزه ای الگو ۱۳۹۷)

اهداف و چشم انداز اقتصادی ایران در افق سند اسلامی - ایرانی

پیشرفت

تا سال ۱۴۴۴ ایران به پیشتاز در تولید علوم انسانی اسلامی و فرهنگ متعالی در سطح بین المللی تبدیل شده و در میان پنج کشور پیشرفته جهان در تولید اندیشه، علم و فناوری جای گرفته و از اقتصادی دانش‌بنیان، خوداتکا و مبتنی بر عقلانیت و معنویت اسلامی برخوردار، و دارای یکی از ده اقتصاد بزرگ دنیا است. در بخش تدابیر این سند مواد ۲۲ تا ۲۷ اهداف اقتصادی را مورد توجه قرار داده است.

۲۲- تسهیل ورود کارآفرینان به عرصه‌های اقتصادی به ویژه اقتصاد دانش‌بنیان و کاهش هزینه‌های کسب و کار با تاکید بر اصلاح قوانین، مقررات و رویه‌های اجرایی کشور

۲۳- تحقق عدالت در ساختار قانونی نظام بانکی با ایجاد انضباط پولی، رهایی از ربای قرضی، توزیع عادلانه خلق پول بانکی و بهره‌مندسازی عادلانه آحاد مردم جامعه از خدمات پولی

۲۵ - توقف خام‌فروشی منابع طبیعی ظرف ۱۵ سال از زمان شروع اجرای الگو و جایگزینی آن با زنجیره پیش رونده تولید ارزش افزوده ملی در داخل و خارج کشور

۲۶ - مصون‌سازی و تقویت فرآیندها، سیاست‌ها، تصمیمات و نهادهای اقتصادی

در مقابل تکان‌های سیاسی-اقتصادی هدفمند و غیرهدفمند برونزا

۲۷ - توسعه فعالیت‌های زیربنایی، اقتصادی و اجتماعی و مصرف آب، انرژی و سایر منابع حیاتی متناسب با ظرفیت، حقوق و اخلاق زیستی. در این سند بر اقتصاد دانش بنیان، خود اتکا، مبتنی بر عقلانیت، معنویت و عدالت محور، و مقاوم، تاکید شده است که به توضیح مختصر این مفاهیم از نقطه نظر اقتصادی می پردازیم.

اقتصاد دانش بنیان

بر اساس تعریف سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD)¹ اقتصادی که بر اساس «تولید، توزیع و نوآوری» شکل گرفته باشد اقتصاد دانش بنیان نامیده می‌شود. در این اقتصاد سرمایه‌گذاری در سطح بسیار بالایی در جهت ابداع و نوآوری تخصیص داده می‌شود (جهت دهی سرمایه‌گذاری به سمت و سوی خاص) و از نیروی کاری با تحصیلات عالی و فن‌آوری‌های نوین در سطح وسیعی استفاده می‌شود. (گزارش سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، ۲۰۰۵).

الزامات وجودی اقتصاد دانش بنیان

درک بایسته‌ها و ضرورت وجودی اقتصاد دانش بنیان در جامعه از مسایل مهم و حیاتی است که باید مورد توجه جدی قرار گیرد به اختصار به مواردی از آن اشاره می‌شود.

الف) دستیابی به سهم مطلوب تولیدات دانش بنیان در رونق اقتصادی

آمارها نشان می‌دهد کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) که کشورهای قدرتمند اقتصادی در آن عضویت دارند در سال ۲۰۱۲م بین ۶۴ تا ۸۰٪ فعالیت‌های اقتصادی آنان به بخش خدمات دانش بنیان اختصاص داشته است. این خدمات که به سرعت در حال افزایش اند، نقش عمده‌ای در رونق بخشی اقتصاد مدرن دارند. اما در کشورهای کمتر توسعه یافته و اقتصاد در حال رشد از جمله اقتصاد ایران آمارهای مقایسه‌ای تولیدات دانش بنیان از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰ حاکی از آن است که این خدمات و تولیدات جایگاه مناسب خود را پیدا نکرده است و کشور ایران در مقایسه با کشورهای مشابه، علی‌رغم پیشرفت قابل ملاحظه در عرصه‌های دیگر، در تولیدات دانش بنیان به آن میزان پیشرفت نداشته است. (عباسی، حامد، ۱۳۹۳)

¹ . Organisation for Economic Co-operation and Development

ب) دستیابی به ارزش افزوده بالا و نرخ رشد مداوم

ویژگی دیگر اقتصاد دانش بنیان که ضرورت وجودی تولیدات آن را توجیه می‌کند پتانسیل ارزش افزوده نسبتاً بالای محصولات دانش بنیان است زیرا که این تولیدات بر اساس خلاقیت و نوآوری شکل گرفته و امکان تولیداتی بهتر و جدید با ارزش افزوده بالاتر را فراهم می‌آورد. (همان، ۱۳۹۳)

ج) وجود ظرفیت‌ها و زیر ساخت‌های مناسب در کشور

ظرفیت‌های مناسب در زمینه نهاده‌های تولیدی باعث می‌شود که کشور دارای مزیت نسبی تولیدات دانش بنیان باشد و این ظرفیت‌ها در کشور ایران به قدر کافی وجود دارد. (همان، ۱۳۹۳) و براساس نظریه تجارت بین الملل هر کشوری که دارای مزیت نسبی باشد می‌تواند به تولیدات بالاتر و ارزان دست پیدا کند. (Mankiw, 2003) کشور ایران با توجه به ظرفیت بالای نیروی جوان و تحصیل کرده و رتبه علمی مناسب می‌تواند جایگاه مناسب خود را در زمینه تولیدات دانش بنیان پیدا کند.

د) برخورداری از تراکم جمعیتی و بازار مصرف متراکم

با توجه به رشد ۱,۵ برابری تراکم جمعیت شهری ایران در سال ۱۳۹۰ نسبت به سال ۱۳۵۵ و دسترسی سریع و آسان به خدمات اینترنتی و نزدیکی بازار مصرف، دستیابی به تولیدات دانش بنیان در محیط شهری به سهولت امکان پذیر است و این امر اقتضا می‌کند که ظرفیت تولیدی کشور در پاسخ به رفع نیازهای افراد به کار گرفته شود و روش‌های سنتی قدرت پاسخگویی به نیازهای رو به افزایش شهری را ندارند. (عباسی، حامد، ۱۳۹۳)

ه) دسترسی به خود اتکایی و استقلال کشور

با توجه به زمانبر بودن تولیدات دانش بنیان و دشواری‌های که در روند تولیدات آن وجود دارد برای پاسخگویی به نیاز روز افزون جمعیت کشور، این کالا از طریق

واردات از کشورهای برخوردار صورت می‌گیرد و این امر باعث انحصار تولید این کالا به کشورهای خارجی شده است که در صورت قطع صادرات، ضررهای زیادی متوجه تولیدات داخل شده و چه بسا استقلال کشور مورد تهدید قرار می‌گیرد. (همان، ۱۳۹۳) از این رو نقش حیاتی موسسات و نهادهای مالی و بانک‌های تخصصی در این زمینه اهمیت پیدا می‌کند تا با سرمایه‌گذاری مناسب و ارایه تسهیلات به شرکت‌های دانش‌بنیان، این خلا را هر چه سریعتر برطرف سازند.

اقتصاد خود اتکا

رسیدن به خوداتکایی از بایسته‌ها و ملزومات پیشرفت جامعه است. خوداتکایی به معنای آن است که جامعه با تکیه بر نیروهای داخلی خود به چنان توان و ظرفیتی برسد که بتواند نیازهای اساسی را برطرف نماید و با تکیه بر توان داخلی، زندگی اجتماعی را سامان دهد. اگر جامعه به این میزان از خوداتکایی برسد، بدون شک از مزایا و مواهب هم‌چون رفاه، نظم و آرامش برخوردار خواهد شد. (میراحمدی، ۱۳۹۰: ۲۶) باید توجه داشت که خود اتکایی با خود کفایی مفهوم متفاوتی دارد به تعبیر دیگر ممکن است یک جامعه هیچگاه به خودکفایی نرسد اما به خوداتکایی دست یابد و قدم در مسیر پیشرفت بگذارد. (بانشی، ۱۳۹۰)

اقتصاد مبتنی بر عدالت، عقلانیت و معنویت اسلامی

واژه عدالت یک مفهوم کلی است که برداشت‌های متنوعی از آن شده است و در ادوار مختلف تاریخی تغییرات زیادی داشته است. اندیشمندان علوم اجتماعی و انسانی از دوران یونان باستان تا کنون معانی مختلفی را برای واژه عدالت ارایه داده‌اند. ارسطو (۳۶۴-۳۲۲ ق.م) عدالت را به معنای «میانه روی و برابری» دانسته است. توماس هابز (۱۶۷۹-۱۵۵۸ م) از عدالت به «پابندی انسان به قرار دادها» تعبیر کرده است. به نظر آدام اسمیت (۱۷۹۰-۱۷۲۳ م) عدالت معادل با تناسب و توانایی

است. و کارل مارکس (۱۸۸۳-۱۸۱۸م) از عدالت به «کار به قدر توان و بهره برداری به قدر نیاز» تعبیر کرده است. در دوران معاصر جان رالز (۱۹۰۰-۱۸۳۸م) عدالت را به برقراری حکومت و قانون معنا کرده است. (حاجی حیدری، ۱۳۸۸، ص ۵۸-۲۹).

شهید مطهری مفهوم و موارد استعمال عدالت را در چهار مورد بیان کرده است:

- ۱) موزون بودن که. مقابل بی تناسبی است
- ۲) تساوی و نفی هرگونه تبعیض
- ۳) رعایت حقوق افراد و ادا کردن هر ذی حقی حق خودش را.
- ۴) رعایت استحقاق در افاضه وجود و عدم امتناع افاضه وجود به آنچه کمال وجود دارد. (مطهری، مرتضی. ۱۳۶۷. ص ۵۹-۶۴)

معنای سوم از ظرافت ویژه‌ای برخوردار است و این معنا از کلمات حضرت امیرالمومنین (علیه السلام) برداشت می شود حضرت می فرماید عدالت، قرار دادن هر چیزی در جای خودش می باشد (نهج البلاغه. ت دشتی. ح ۴۳۷) بر این اساس اجرای عدالت مستلزم شناسایی درست حقوق و صاحبان آن و واگذاری حقوق هر یک از صاحبان حق است (abdulmaleki.2006)

در منظومه اندیشه‌های مقام معظم رهبری مفاهیم عدالت، عقلانیت و معنویت به هم تنیده شده اند به صورتی که با نفی هر کدام از این مفاهیم از دیگری هیچکدام از مفاهیم سه گانه تحقق عینی نمی یابد و چه بسا در برخی موارد به ضد مفهوم آن تبدیل می شود. مبنای هم تنیدگی مفاهیم فوق، کلام امیر المومنین (ع) در نهج البلاغه می باشد که عدالت و عقلانیت دو مفهوم مترادف شمرده شده است. (نهج البلاغه، ترجمه: دشتی، حکمت ۲۳۵) البته این مفهوم با مفهوم عقلانیت تعریف شده در فرهنگ غربی تفاوت دارد. به این بیان که عقلانیت در مکتب لیبرال به عنوان رفتار سودجویانه مادی مطرح است اما در مکتب اسلام مفهوم عقلانیت اعم از مادی و

معنوی است. (حقیقی، نادر؛ خلیلیان اشکذری، محمدجمال ۱۳۹۴)

مفهوم عدالت اقتصادی

شناسایی و اجرای عدالت اقتصادی در گرو شناخت حقوق و صاحبان آن و واگذاری این حقوق به صاحبان آنها می‌باشد صاحبان حقوق یا اموال اند و یا انسان. انسان از آن جهت که ابزار تولید و عامل آن است مال است و از جهت این که اشرف مخلوقات است، صرف انسان بودن، فارغ از جنبه های دیگر آن مستحق حقوق و مزایا می‌باشد. بنابراین عدالت مرکب از دو جزء می‌باشد. عدالت تخصیصی و عدالت توزیعی مقصود از عدالت اقتصادی رسیدن به عدالت در هر دو مورد می‌باشد. رسیدن به عدالت تخصیصی به این معناست که هر استعداد طبیعی منشأ یک حق طبیعی است (کارو تخصص در امر تولید) و این حق باید به او داده شود. رسیدن به عدالت توزیعی به مفهوم آن است که حقوقی که برای انسان‌ها در چارچوب قوانین اسلامی و بین المللی مشخص شده است مانند حق حیات و حق بهره مندی از آموزش و برخورداری از حداقل رفاه و امنیت و دفاع از خود، باید رعایت شود. (عبدالملکی، حجت الله. ۱۳۹۱)

نقش بانک های تخصصی - توسعه ای در دستیابی به اهداف اقتصادی

الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

بانک‌های تخصصی بر اساس نقش و جایگاه شان در اقتصاد و وظایف آن می‌توانند به عنوان بازیگران بی بدیل، در عرصه تحقق اهداف اقتصادی سند چشم انداز ایفای نقش کنند. همانطوری که به تفصیل اشاره شد وظایف بانک‌های تخصصی توسعه ای تجهیز منابع و اعتبارات بلند مدت و میان مدت از طریق جذب اعتبارات داخلی و بومی و تخصیص این منابع به بنگاه‌های دانش بنیان می‌باشد. بنگاه‌هایی تولیدی که بانک‌های تجاری کمتر سراغ آنها می‌روند و از طرفی اعتبارات گران قیمت بانک‌های تجاری برای آنها مقرون به صرفه نیست و این بنگاه‌ها نیازمند

اعتبارات ارزان قیمت با بازپرداخت بلند مدت می‌باشند. بر این اساس بانک‌های تخصصی می‌توانند کارکردی متفاوت از بانک‌های دیگر در عرصه تحقق اهداف تعیین شده اقتصادی در سند پایه اسلامی ایرانی پیشرفت داشته باشند که در ذیل به برخی موارد کارکردی این بانک‌ها اشاره می‌شود.

(۱) تخصیص اعتبارات لازم جهت تسهیل ورود کارآفرینان در عرصه اقتصاد دانش بنیان

(۲) تخصیص اعتبارات ارزان قیمت در جهت کاهش هزینه‌های کسب و کار

(۳) محقق نمودن عدالت توزیعی و تخصیصی با تغییر ساختار قوانین بانکی بانک‌های تخصصی با تخصص و تجربه بالا و نیروی کار ماهر می‌تواند ساختار قانونی بانکی را از طریق اصلاح مقررات و ضوابط قانونی به سمت عدالت توزیعی و تخصیصی جهت‌دهی کند.

(۴) ایجاد انضباط پولی.

یکی از معضلات دامنگیر سیستم بانکی فعلی، مطالبات معوق بانکی می‌باشد که متأسفانه کشور ایران با اختلاف چشمگیری دارای بیشترین معوقات بانکی در جهان می‌باشد. (موسویان، ۱۳۹۵) این امر بیانگر آن است که سیستم فعلی بانکی ناکارا می‌باشد و این امر ضعف سازوکار نظارتی در نظام بانکی را برملا می‌سازد. از طرفی بیانگر آن است که قوانین و مقررات حداقل در بخش انضباط پولی مغفول مانده است و به درستی اجرا نمی‌شود. بانک‌های تخصصی از این جهت دارای انضباطی پولی بوده و با استفاده از تجربیات و کار کارشناسی تخصصی به خوبی می‌توانند این معضل را برطرف سازند و همچنین این بانک‌ها می‌توانند با عنایت به قوانین بانکداری اسلامی و وظایف تعیین شده آنان، از انجام معاملات ربوی جلوگیری کرده و نسبت به توزیع عادلانه خلق اعتبار و بهره‌مندی آحاد جامعه از خدمات پولی، نقش محوری داشته باشند.

۵) مصونیت اقتصاد در برابر تکانه‌ها و شوک‌های خارجی

بانک‌های تخصصی با توجه به اهتمام و اتکاء شان در جمع آوری منابع داخلی و بیشتر دولتی و تکیه بر نیروی متخصص بومی، می‌توانند در مقابل شوک‌های وارداتی مصونیت بالایی داشته باشند. همان‌طوری که در بحران‌های به وجود آمده در اقتصاد متعارف، بانک‌ها و موسسات مالی اسلامی کمترین آسیب را متحمل شدند (امینی، امراالله، ۱۳۹۶) و اکثریت قریب به اتفاق این بانک‌ها نه تنها آسیب ندیدند که سود بالایی را بدست آوردند. (المومنی، ریاض ۱۹۸۵م)

آسیب‌ها و موانع فعالیت بانک‌های تخصصی

۱. تنها ضعف بانک‌های تخصصی در استقراض از منابع خارجی و کشورها و موسسات مالی بین‌المللی است که بخش قابل توجهی از پرتفوی این بانک‌ها را دربرخی کشورها تشکیل می‌دهند می‌باشد. (نمونه آن بانک توسعه کره می‌باشد) تامین منابع از کشورها و موسسات خارجی ممکن است اهرمی در جهت فشار وارد کردن به اقتصاد کشور باشد که خواسته و یا ناخواسته شوک‌هایی را بر اقتصاد کشور وارد کند. این نگرانی هم با تخصصی که این بانک‌ها دارند و تجربیات ارزشمندی که در طول مدت فعالیت شان در کشورهای در حال توسعه مخصوصاً کشورهای شرق آسیا دارند به سهولت برطرف خواهد شد.

۲. ضعف ساختار قانونی در نظام بانکی فعلی تاسیس و ایجاد بانک‌های قدرتمند تخصصی را ممکن است با چالش مواجه کند که با تجدید نظر در قوانین بانکی و ایجاد فضای رقابتی سالم این امر ممکن است به راحتی برطرف گردد.

۳. عدم درک و باور ظرفیت‌های بسیار بالای بانک‌های تخصصی - توسعه‌ای در کشور.

غفلت از ظرفیت‌های بسیار بالای بانک‌های تخصصی حتی برای طراحان و نخبگان اقتصادی مسئله دیگری است که توجه مضاعف نخبگان و فرهیختگان را

می‌طلبند. (شاهد آن تحقیقات بسیار محدود انجام گرفته در مورد این بانک در کشور است) در این راستا لازم است تجربیات بسیار ارزشمند این بانک‌ها در توسعه کشورهای شرق آسیا به صورت جدی مورد عنایت قرار گیرند. به نظر می‌رسد یکی از نکات مهمی که لازم است در متن سند پایه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت مورد بحث کارشناسی و علمی قرار گیرد، ایجاد و تقویت بانک‌های تخصصی است که انتظار می‌رود مورد توجه و عنایت طراحان و اندیشمندان قرار گیرد.

نتیجه گیری

تاریخچه ایجاد بانک‌های تخصصی نشان می‌دهد که این بانک‌ها در کشورهای پیشرو برای پاسخگویی به نیازهای واسطه‌گری و اعتباردهی تخصصی در بخش‌های مختلف اقتصادی ایجاد شده‌اند. هرکشوری بسته به میزان نیازمندی‌های شان در عرصه‌های تخصصی اقتصادی هم‌چون صنعت و معدن، کشاورزی، راه سازی و مسکن دست به ایجاد این نوع موسسات زده‌اند. با توجه به وظایف تخصصی این بانک‌ها و نقش آفرینی آنان در عرصه‌های اقتصادی با تنوعی که در سبب فعالیت‌های آنان مشاهده می‌شود در عرصه‌های مختلف توسعه‌ای جایگاه بی‌بدیلی را بدست آورده‌اند. امروزه اقتصادی را نمی‌توان یافت که از نقش این بانک‌ها بهره‌ای نبرده باشد و کشوری را نمی‌توان یافت که در راه رسیدن به توسعه اقتصادی شان از این بانک‌ها کمک نگرفته باشد. این بانک‌ها امروزه نه تنها در جغرافیای محدود کشورها بلکه فراتر از آن در عرصه‌های بین‌الملل و منطقه‌ای به فعالیت‌های تخصصی شان اشتغال دارند. نمونه‌های موفق از این بانک‌ها بانک جهانی و بانک توسعه اسلامی و بانک توسعه کره می‌باشند که به ترتیب در سطح بین‌الملل، منطقه و کشور ایفای نقش می‌کنند با عنایت به این موضوع و درک درست از جایگاه این بانک‌ها و اهمیت بالایی دستیابی به اهداف چشم‌انداز سند پایه یادشده، نقش بی‌بدیل آن‌ها

در نیل به اهداف توسعه ای اقتصاد مبتنی بر آموزه های اسلامی که در سند پایه مورد عنایت قرار گرفته است غیر قابل انکار است. بانک های تخصصی قادرند ضمن تامین منابع و اعتبارات لازم برای شرکت های دانش بنیان، نقش فعالی را در زمینه تسهیل ورود کار آفرینان جوان و تحصیل کرده در بازار کار و تولید، ایفا نموده و موجبات رونق، توسعه، پیشرفت و شکوفایی را در عرضه های اقتصادی به ارمغان آورد.

فهرست منابع:

فارسی:

۱. امام علی (ع) نهج البلاغه، قم، مشهور، ۱۳۷۹. حکمت ۲۳۵
۲. امینی، امرالله، «بررسی جایگاه سیستم بانکداری، در اقتصاد مقاومتی با تاکید بر محور بانکداری اسلامی» مجموعه مقالات اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۶.
۳. ایرانمنش، سید محمد، بانکداری توسعه ای. م. بانک و اقتصاد، ش، ۳۲، ص، ۳۶.
۴. تودارو، مایکل. م، فرجادی، غلام علی، توسعه اقتصادی در جهان سوم، تهران، سازمان برنامه و بودجه، چ دوم، ص ۷۴۳-۷۴۴.
۵. حسن زاده، علی، بررسی ویژگی ها و محدوده فعالیت های بانک های توسعه ای . انتشارات پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۳ ص ۶
۶. حاجی حیدر، حمید، تحول تاریخی مفهوم عدالت مجله علوم سیاسی، سال ۱۲، ش ۴۵
۷. حقیقی، نادر؛ خلیلیان اشکذری، محمد جمال ادیان، مذاهب و عرفان :: معرفت :: شهریور ۴۹۳۱ - شماره ۳۱۲)
۸. خامنه ای، سیدعلی،. سخنرانی. مورخ: ۱۳۸۳/۵/۲۵ و ۱۳۸۴ /۶/۸
۹. دشتی، محمد، ترجمه نهج ابلاغه قم، انتشارات مشهور، ۱۳۷۹.
۱۰. ریاض المومنی، الازمه المالیه و الاقتصادیه: اسبابها و امکانه تجنبها من منظور اقتصادى اسلام عمان الاردن. ذى الحجه ۱۴۳۱.
۱۱. عباسی، حامد، پنج ضرورت تحقق «اقتصاد دانش بنیان» مجله معارف، خرداد و تیرماه سال ۱۳۹۳ شماره ۱۰۳
۱۲. فصیحی، عبدالعلی، بررسی زمینه های ایجاد بانک های تخصصی در افغانستان و ارائه الگوی بانک صنعت و معدن برای افغانستان، موسسه عالی علوم انسانی، پایان نامه کارشناسی ارشد. ۱۳۹۴.
۱۳. کرمی قهی، ولی الله. امامی جزء، کریم. بانک های تخصصی چه کرده اند؟ م تازه های اقتصاد، ش، ۳۲، ص، ۵۲.
۱۴. ویل دورانت. ترجمه اریان پور، امیرحسین. تاریخ تمدن، انتشارات علمی و فرهنگی،

۱۳۷۸ج، ۵ ص ۹

۱۵. هراتی نیک، مجتبی، نقش و وظایف بانک های توسعه ای و وضعیت بهره گیری آنها.

موسسه تحقیقات پولی و بانکی اردبیهشت ۷۴.

۱۶. موسویان، عباس، فقه معاملات بانکی، ص ۷۶-۸۱.

۱۷. بانشی، مقدمه ای بر پیشرفت در اسلام سایت نسیم هرمزگان،

(nasim.hormozgan.ac.ir)

۱۸. مطهری، مرتضی، ۱۳۷۶، عدل الهی، قم، انتشارات صدرا

۱۹. موسویان، عباس، همایش پولی موسسه علوم انسانی، اسفند ۱۳۹۵.

منابع عربی:

۱. ریاض المومنی، الازمه المالیه و الاقتصادیه: اسبابها و امکانيه تجنبها من منظور

اقتصادی اسلام عمان الاردن. ذی الحجه ۱۴۳۱.

منابع انگلیسی:

1) Mankiw, Gregory, (2003). Principles of Economics, Third edition, Chapter3

2) Diamond, William/ Development Financing compacts of policy and Operation / p. 11.

3) abdulmaeki-hojjatullah (2006) optimal.relationshin.between Islamic oil-porducing countries with wto. Iman sadiq...

جایگاه بانک‌های تخصصی - توسعه‌های در تحقق اهداف سند اسلامی ایرانی پیشرفت